

Kirkon ihmisoikeuskysymysten neuvottelukunta

Kirkkohallituksen täysistunnolle 28.2.2006

Asia: Kirkkohallituksen kannanotto hedelmöityshoitolain valmistelusta (2005-00426), 17.8.2005

Kirkkohallituksen asettaman Kirkon ihmisoikeuskysymysten neuvottelukunnan (KION) tehtävänä on seurata ja edistää ihmisoikeuksien kehittymistä Suomessa. Tehtävänsä toteuttamiseksi se toimii kirkollisena asiantuntijaelimenä ihmisoikeustilannetta ja ihmisoikeussopimusten toteutumista koskevissa kysymyksissä.

KION haluaa kiinnittää kirkkohallituksen huomion siihen, että hedelmöityshoitolain valmisteluun liittyy merkittäviä ihmisoikeusnäkökohtia ja kirkkohallitus viittaa kannanotossaan toistuvasti ihmisoikeuksiin. Siksi KION nostaa seuraavassa esille kysymyksiä, joiden osalta se pitää kirkkohallituksen kantaa riittämättömästi perusteltuna.

Kommentit on esitetty kirkkohallituksen kannanotossa käytetyn otsikoinnin mukaisessa järjestyksessä.

”Perhe elämän perusyksikkönä”

Useat kirkkohallituksen kannanoton avainkäsitteistä eivät ole yhdenmukaisia yleisesti käytetyn ihmisoikeuskäsitteistön kanssa. Tämä on ongelmallista, koska kannanotossa vedotaan toistuvasti ihmisoikeuksiin. Vaarana on vaikutelma, että kirkkohallitus tulkitsee ihmisoikeuksia valikoiden.

Oikeus perustaa perhe on tunnustettu ihmisoikeutena monissa ihmisoikeussopimuksissa. Niissä ei kuitenkaan määritellä perheen käsitettä pelkästään miehen ja naisen väliseksi ns. ydinperheeksi. Perus- ja ihmisoikeudet edellyttävät, että myös muita perhemuotoja tulee kunnioittaa.¹

Suomen perustuslain 10 §:ssä ei mainita erikseen perhettä ja avioliittoa vaan puhutaan ainoastaan yksityiselämän suojasta². Perusoikeusuudistusta koskevassa esityksessä tätä perusteltiin juuri perhekäsitteen määrittelyn vaikeudella. Yhdelle perhemallille ei haluttu antaa erityisasemaa perustuslaissa.

Vastaavalla tavalla vanhemmuuden käsitettä ei ihmisoikeussopimuksissa määritellä vain isän ja äidin tehtäväksi. Sen sijaan korostuvat ’sosiaalisen vanhemmuuden’ ja ’huoltajuuden’ käsitteet sekä jatkuvuuden toivottavuus lapsen kasvatuksessa.³

¹ Relevantteja ovat esim. seuraavat artiklat: Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kv. yleissopimus (KP-sopimus), 24 artikla; Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kv. yleissopimus (TSS-sopimus), 10 artikla; Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, 5 ja 16 artiklat.

² Perheen suojan kuitenkin katsotaan tosiasiaassa sisältyvän yksityiselämän suojan piiriin.

³ Relevantteja ovat esim. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 18 ja 20 artiklat.

Kirkkohallitus korostaa useasti kannanotossaan ihmisen arvoa perhesuhteista riippumatta, sillä *”kristillisen näkemyksen mukaan jokainen ihminen on yhtä arvokas riippumatta ominaisuuksistaan”*. Kirkkohallitus painottaa myös, ettei vanhemmuudessa ole kyse pelkästään biologiasta vaan *”rakkaus luo vanhemmuuden perustan”*. Hedelmöityshoitojen salliminen ainoastaan aviopareille heidän omilla sukusoluillaan on kuitenkin voimakkaasti ristiriidassa näiden periaatteiden kanssa.

Kirkkohallituksen kannanotossa arvotetaan ihmisiä eri tavoin heidän perhemuotonsa ja seksuaalisen suuntautumisensa perusteella ja näin siinä poiketaan tasa-arvoisuudesta yleisesti hyväksyttynä ihmisoikeusperiaatteena. Kieltämällä luovutettujen sukusolujen käytön kirkkohallitus tulee korostaneeksi vanhemmuuden biologista puolta sosiaalisen ja rakkauteen perustuvan vanhemmuuden kustannuksella.

”Lapsettomuus ei ole aina sairaus”

Kirkkohallitus pohjustaa kantaansa toteamalla joidenkin ihmisten osana olevan lapsettomuuden. Kirkkohallitus jättää heidän osakseen lapsettomuuden vetoamalla lääketieteen keinojen eettiseen rajanvetoon: *”Lääketieteen keinojen ja Luojan tehtävään puuttumisen välistä rajaa on kunnioitettava. Kaikkea, mitä tieteen avulla voidaan tehdä, ei ilman muuta ole tehtävä.”* Kuitenkin jatkossa todetaan, että *”Jumalan työtoverina ihmisellä on oikeus parantaa lääketieteen avulla sairauksia ja häiriöitä”*.

Tarkasteltaessa oikeutta hedelmöityshoitoihin on tärkeää erottaa käsitteet hedelmättömyys ja lapsettomuus. Lapsettomuus ei ole sairaus, sen sijaan hedelmättömyys voi sitä olla. Hedelmättömyyden hoitoon liittyy keskeisesti syrjimättömyyssäännökset. Lapsettomuuden hoitoon puolestaan liittyy laajempi periaatteellinen keskustelu. Lapsettomuuden hoito ei ole ainoa lääketieteen ala, jossa koetellaan luonnolliseksi koettavan rajoja. Kun kirkkohallitus lähtee linjaamaan hedelmöityshoitojen yhteydessä lääketieteen keinojen ja Luojan luomistyön välistä rajaa, sen tulee samalla avata laajempi, periaatteellinen eettinen keskustelu siitä, mitkä ovat lääketieteelle hyväksyttäviä keinoja.

”Lapsen oikeudet etusijalla”

- o Lapsen etu

Lapsen edun nostaminen esille kirkkohallituksen lausunnossa on tärkeää ja perusteltua ihmisoikeuksien näkökulmasta⁴. Eri asia on, miten lapsen etu yksittäisissä tilanteissa määritellään.

⁴ Ks. erityisesti Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (ei julistus), 3 artikla. Sen sijaan Suomen perustuslaki ei tunne lapsen edun käsitettä sellaisenaan.

Vaikka lapsen saaminen ei ole ihmisoikeussopimuksissa turvattu oikeus, säännellessään hedelmöityshoitoja yhteiskunnan tulee kohdella kaikkia yhdenvertaisesti. Perusteeton eri asemaan asettaminen on kiellettyä syrjintää⁵.

KIONin näkemyksen mukaan erilaisten perheiden erilaiseen asemaan asettaminen on syrjintää, ellei erilaiselle kohtelulle ole hyväksyttäviä perusteita. Lapsen edun käyttäminen tällaisena oikeudellisena perusteena on kyseenalaista. Kirkko voi toki esittää opillisen näkemyksensä, että lapsen on hyvä kasvaa naisen ja miehen avioliittoon perustuvassa perheessä. Tämä on kuitenkin aivan eri asia kuin väittää, että avioliiton suosiminen lapsen kasvuympäristönä on oikeudellisesti hyväksyttävä peruste kohdella naisia eri tavoin siviilisäädyn perusteella, kun arvioidaan oikeutta hoitoon.

Suomalaisista perheistä suuri osa on avioliitossa elävien vanhempien perheitä, vain yhden vanhemman perheitä tai sellaisia, että saman perheen lapsilla on eri vanhemmat. Niiden lasten määrä, joiden äiti ei elä avioliitossa lapsen syntyessä, on kasvanut vuosi vuodelta. Vuonna 2004 synnyttäneistä äideistä 40,8 prosenttia ei ollut lapsen syntyessä naimisissa. Noin 10 prosentilla suomalaisista ei ole väestörekisteritiedoissa merkintää isästä. Tämän lisäksi on lapsia, jotka eivät tunne biologista isäänsä. Nämä lapset elävät hyvin monenlaisissa perheissä. Yhteinen biologinen perimä ei siten toteudu myöskään kaikissa ilman hoitoja alkunsa saaneiden lasten perheissä. Silti voi tuskin väittää, ettei elämä tällaisessa perheessä ole lapsen edun mukaista.

KION pitää erityisen tärkeänä, että kirkkohallitus varmistaa hedelmöityshoitoja koskevissa kannanotoissaan, että avioliitossa syntyneet ja avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset eivät joudu syntyperänsä vuoksi eriarvoiseen asemaan.

- o Lapsen oikeus saada tietoonsa alkuperänsä

Kirkkohallitus toteaa kannanotossaan, että *”oman biologisen taustan selvitystä voi pitää myös ihmisoikeuskysymyksenä”*, ja toteaa, että täysi-ikäisellä tulee olla oikeus saada tieto biologisista vanhemmistaan. Kannanotossa ei kuitenkaan pohdita lainkaan, miten oikeus yksityisyyteen ja oikeus saada tietää alkuperänsä suhteutuvat toisiinsa. Ihmisoikeusjuridiikan kannalta juuri tämä on olennainen kysymys. Epäselväksi jää myös, miksi kirkkohallituksen mukaan on tärkeää, että keinohedelmöitys synnyttää ehdottoman oikeuden saada tietää alkuperänsä, kun sukupuoliyhdyntä alkunsa saaneen lapsen oikeutta ei ole laissa turvattu ehdottomana.

Jos lakiehdotuksessa esitetään oikeutta saada täysi-ikäisenä tieto alkuperästään, on kysymys kahden aikuisen oikeuksista: toisen oikeudesta saada tieto alkuperästään ja toisen oikeudesta suojata yksityisyyttään. Kyse ei tällöin ole aikuisen ja lapsen oikeuksien välisestä punninnasta. Näin ollen ei myöskään ole oikein käyttää yksipuolisesti argumenttina lapsen oikeutta saada tietoonsa alkuperänsä.

⁵ Esim. perustuslain yhdenvertaisuutta koskevan 6 §:n mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan esimerkiksi sukupuolen, alkuperän tai muun henkilöön liittyvän syyn vuoksi.

Lapsen oikeudesta saada tietoonsa alkuperänsä on eri maissa omaksuttu erilaisia käytäntöjä, eikä oikeutta ole pidetty yksiselitteisenä.

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 7 artiklan mukaan lapsella on, mikäli mahdollista, oikeus tietää vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan. Artiklan ei kuitenkaan ole katsottu olevan niin tarkkarajainen, että oikeus olisi ehdoton.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla puolestaan turvaa yksityiselämän suojan. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tämä suojaa oikeutta identiteettiin ja henkilökohtaiseen kehitykseen sekä oikeutta perustaa ja kehittää suhteita muiden ihmisten ja ulkopuolisten maailman kanssa. Syntymä, kuten myös sen olosuhteet ja tieto vanhempien henkilöllisyydestä, ovat osa sopimuksen takaamaa yksityiselämää.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan ole pitänyt oikeutta poikkeuksettomana. Tämä on käynyt ilmi tapauksessa (*Odièvre v. Ranska*, 13.2.2003), joka koski sellaisen maan lainsäädäntöä, jossa on mahdollista synnyttää nimettömänä ja lapsen synnyttäneen naisen identiteetti kerrotaan adoptoitavaksi luovutetulle lapselle vain, jos hän antaa siihen luvan. Ihmisoikeustuomioistuin punnitsi yhtäältä muun ohella naisen oikeutta synnyttää lapsi nimettömänä, joka tähtäsi muun muassa naisen ja lapsen terveyden turvaamiseen, ja toisaalta lapsen oikeutta saada tietää biologinen alkuperänsä. Ihmisoikeustuomioistuin piti naisen yksityisyyden suojaa tässä tärkeänä ja katsoi, että valtio ei ollut syyllistynyt loukkaukseen, kun oli turvannut tämän suojan lainsäädännössään. Tuomioistuin ei siten pitänyt lapsen oikeutta tietää biologinen alkuperänsä ehdottomana, vaan katsoi, että sopimusvaltioilla täytyi olla harkintamarginaalia päättäessään siitä, mitkä keinot olivat sopivia turvaamaan sopimuksen takaamat oikeudet.⁶

Samantyyppinen on uusi isyyslaki, jossa on rajoituksia sen suhteen, voidaanko isyys selvittää pakottamalla epäilty mies ja hänen perheenjäsenensä antamaan dna-näyte. Myöskään isyyden kumoaminen ei ole rajoituksetta mahdollinen. Tuon lain ratkaisu osoittaa, ettei lainsäätäjällä pidä poikkeuksettomana oikeutta saada tietää vanhemman henkilöllisyys. Äidille ei ole asetettu Suomen lainsäädännössä velvollisuutta ilmoittaa miehiä, jotka ovat mahdollisesti lapsen siittäneet. Niinpä meillä ei ole lähdetty siitä, että oikeus saada tietää alkuperänsä olisi poikkeukseton. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta on arveluttavaa, että hedelmöityshoidon tuloksena syntyvät lapset olisivat tässä jotenkin erityisasemassa.

”Luovutettujen sukusolujen käyttö”

Suomessa syntyy hedelmöityshoitojen avulla noin 1 400-1 500 lasta vuodessa eli 2,5 prosenttia ikäluokasta. Jos kirkkohallituksen kanta toteutuisi lainsäädännössä, se sulkisi pois arviolta 10–15 prosenttia lapsettomuushoitoja tarvitsevista hoidon ulkopuolelle sen perusteella, että he tarvitsevat luovutettuja sukusoluja ja alkioita. Toisaalta suuri osa luovutettuja sukusoluja tai alkioita tarvitsevista sulkeutuisi hoitojen ulkopuolelle jo

⁶ On todennäköistä, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin saa tulevaisuudessa ratkaistavakseen kysymyksen siitä, tuleeko luovutetuista sukusoluista syntyneellä lapsella olla oikeus tietää geneettinen alkuperänsä ja biologisten vanhempiensa henkilöllisyys.

naimattomuutensa perusteella. Arviolta puolet lapsettomuushoidoissa käyvistä pareista eivät ole naimisissa. Jos kirkkohallituksen kanta toteutuisi, arviolta 4 000 hoitokertaa jäisi tällä perusteella saamatta.

Kirkon ihanteena on naisen ja miehen elinikäinen avioliitto. Tämä ei kuitenkaan saa merkitä silmien ummistamista niiltä epäkohdilta, joita aiheutuu silloin kun lainsäädäntö ei ota huomioon ihmisten arjen ja elämän tosiasioita. Lailla ei voida estää sitä, että terve nainen – yksin tai parisuhteessa toisen naisen kanssa elävä - synnyttää lapsen. Hoito-oikeuden kieltäminen voi johtaa siihen, että mies tahtomattaan tulee isäksi, kun taas sukusolun luovuttaja tekee ratkaisunsa tietoisena siitä, mitä luovuttaminen merkitsee.

Kysymys ei ole vain biologisesta ja sosiaalisesta isyydestä tai isättömyydestä. Voimassa oleva lainsäädäntömme määrittelee synnyttäjän äidiksi, vaikka lapsi olisi saanut alkunsa luovutetusta munasolusta. Niinpä kysymys vanhemmuudesta koskee sekä isyyttä että äitiyttä.

Suomessa annettavien hoitojen tiedetään olevan luotettavia ja lääketieteellisesti korkealaatuisia. Alan toiminta on kuitenkin kaupallistunutta ja globalisoitunutta. Tiukka lainsäädäntö saattaa aiheuttaa vaikeasti ennakoitavia ongelmia ja inhimillistä kärsimystä, jos ihmiset eivät saa palvelua kotimaassaan ja hakeutuvat ulkomaille hoitoon. Tällöin myös perheen varallisuudella on yhä suurempi merkitys.

Lainsäätäjän tehtävänä on näiden epäkohtien ennalta ehkäiseminen ja mahdollisimman hyvien ratkaisujen löytäminen⁷. Kirkon ei tule edistää sellaisen lainsäädännön luomista, joka luo uusia ongelmia ja epäkohtia.

”Kenelle hoitoja voidaan antaa?”

Hoidoille ehdotettu ikäraja liittyy laajempaan kysymykseen, joka koskee oikeutta hoitoon. Kysymyksessä olisi ensimmäinen kerta, kun tälle oikeudelle asetetaan laissa ikäraja. Tämä tarjoaisi vaarallisen ennakkotapauksen sille, että eri potilasryhmien oikeutta sairaanhoitoon voitaisiin myöhemmin priorisoida esimerkiksi ikärajojen avulla.

Lisäksi ikään perustuva erilainen kohtelu on syrjintää, mikäli sille ei ole hyväksyttäviä perusteita. Jotta ikärajan asettaminen ei olisi syrjivää, olisi pystyttävä oikeudellisesti hyväksyttävästi perustelemaan, miksi esimerkiksi 40-vuotias ei saa tulla äidiksi, mutta 39-vuotias saa.

Kirkkohallituksen kannanoton mukaan ikäraja olisi luonnonmukaista asettaa vain naiselle eikä miehelle. Tämä on kiellettyä sukupuoleen perustuvaa syrjintää. Miten on ajateltavissa, että vain äidin ikä vaikuttaisi lapsen sosiaaliseen asemaan perheessä?

On muistettava, että elinikä ja ensisynnyttäjien ikä ovat jatkuvasti nousussa. Naisen terveydentila ei ole välittömästi yhteydessä hänen ikäänsä, vaan myös nuoren naisen

⁷ Ks. myös perustuslain 22 §:ssä säädetty perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoite.

terveydentila voi vaarantaa naisen ja lapsen terveyden. Oikeus hoitoon tulee ratkaista lääketieteellisin perustein, ei ihmisen iän mukaan.

”Sukusolujen luovuttajan juridiset velvoitteet”

On ilahduttavaa, että kirkkohallitus on ottanut selkeän kannan siinä, ettei elatusvelvollisuus tai perintöoikeus voi syntyä sukusolun luovutuksen perusteella.

Lopuksi

Vaikka oikeus saada lapsi ei ole ihmisoikeusopimusten turvaama oikeus, valta kieltää toista ihmistä saamasta lasta on luonteeltaan niin suuri, että on pystyttävä perustelemaan, mihin tuo valta ja sen käyttäminen perustuvat. Jokaiselle rajoitukselle ja kiellolle tulisi löytää sellainen perustelu, joka oikeuttaa eduskunnan toimivallan lainsäätäjänä. Lähtökohtana tulee olla vapaus, jolloin kaikki rajoitukset tulee voida perustella –ei päin vastoin.

Kannanotto on hyväksytty 31.1.2006. Neuvottelukunta ei ollut kannanotossaan yksimielinen.